

Βασίλη Κ. Δωροβίνη

ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ:

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΜΑΧΗ

Ανάτυπο από τα "Αρχιτεκτονικά Θέματα",
τεύχος Ι3 (1979)

'Από τὰ γεγονότα τῆς χρονιάς

Στρατῶνες Καποδίστρια στό "Αργος. 'Ιστορία, καί μιά πολιτιστική μάχη

τοῦ Β.Κ. Δωροβίνη*

Τό ἱστορικό ὕλικό, τὰ γεγονότα καί οἱ θέσεις πού παρουσιάζονται στή μελέτη αὐτή ἔχουν τήν ἰδιότητα νά συνδέονται ἀναπόσπαστα μεταξὺ τους, μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ πολιτιστική μάχη πού ἔγινε καί γίνεται στήν πόλη τοῦ "Αργους γιά τήν ἀξιοποίηση τοῦ κτιρίου τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια μέ τή μετατροπή τοῦ σέ πνευματικό κέντρο ὑπῆρξε ἡ ἄμεση ἀφορμή γιά νά ἀρχίσει ἡ σχετική ἱστορική ἔρευνα. Ἡ ἔρευνα ἀρχισε μεθοδικά ἀπό τό τοπικό ἀρχεῖο τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου 'Ο Δαναός, συνεχίστηκε στό ἀρχεῖο τῆς δημόσιας βιβλιοθήκης 'Ο Παλαμήδης, στό Ναύπλιο, καί περατώθηκε μετά ἀπό συστηματικές ἀναζητήσεις, τόσο γιά γραφτές μαρτυρίες ὅσο καί γιά παλαιές ἀναπαραστάσεις τοῦ κτιρίου, στή βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, στή Γεννάδειο βιβλιοθήκη, στήν Μπενάκειο βιβλιοθήκη, στά Γενικά 'Αρχεῖα τοῦ Κράτους, σέ ὁρισμένες ἰδιωτικές βιβλιοθήκες, καθώς καί στά φωτογραφικά ἀρχεῖα τοῦ 'Υπουργείου Δημοσίων 'Εργων, τῆς Γεωγραφικῆς 'Υπηρεσίας Στρατοῦ καί τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου. Οὐσιαστική ὑπῆρξε ἡ συμβολή τοῦ Γάλλου ἐρευνητῆ τῆς Γαλλικῆς 'Αρχαιολογικῆς Σχολῆς 'Αθηνῶν Michel Sève, καθώς καί τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου πού παραχώρησε καί τή φωτογραφία τοῦ σχεδίου τοῦ Parety, πολύτιμο γιά μιά περίοδο τῆς ἱστορίας τῶν Στρατῶνων γιά τήν ὁποία δέν βρέθηκαν ἀκόμα γραφτές πηγές. Θά πρέπει, ἐπίσης, νά μνημονευτεῖ ἡ διευκόλυνση πού δόθηκε ἀπό τό γραφεῖο τοῦ 'Υπουργοῦ 'Εθνικῆς 'Αμύνης γιά τή μελέτη τῶν φακέλων τῶν Στρατῶνων, οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν στίς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες τοῦ 'Υπουργείου (πράγμα πού ὁδήγησε στή διαπίστωση ὅτι σέ κανέναν ὀργανισμό, ὑπηρεσία ἢ ἴδρυμα συνδεδεμένο μέ τό 'Υπουργεῖο δέν ἔχει γίνει ἡ παραμικρή ἐπιστημονική ἐργασία γιά τή μελέτη, κατάταξη καί ἀξιολόγηση δειγμάτων, τουλάχιστον, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στρατιωτικῶν κτιρίων, ιδιαίτερα τῆς καποδιστριακῆς καί ὀθωνικῆς περιόδου· τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τήν εὐκολία μέ τήν ὁποία κατεδαφίστηκαν οἱ καποδιστριακοί στρατῶνες τῆς 'Ακροναυπλίας καί μέ τήν ὁποία παραχωρήθηκαν - γιά νά κινδυνεύσουν νά κατεδαφιστοῦν - οἱ Στρατῶνες τοῦ "Αργους). Θά πρέπει, τέλος, νά ἀναφερθεῖ ἡ προθυμία τῶν ἀρμοδίων τῆς 'Αμερικανικῆς καί τῆς Βρετανικῆς 'Αρχαιολογικῆς Σχολῆς νά διευκολύνουν τήν ἔρευνα στά ἀντίστοιχα ἀρχεῖα τους.

Γιά λόγους συστηματικούς ἡ μελέτη χωρίστηκε σέ δύο μέρη· τό πρῶτο ἀναφέρεται στήν ἱστορία τῶν Στρατῶνων (ἀλλά καί στά ἱστορικά γεγονότα πού συνδέονται μέ αὐτούς), ἀπό τήν ἐποχή τῆς πρώτης οἰκονομικῆς τους (δεύτερη ἐνετοκρατία "Αργους) ὡς τό 1968, ὁπότε τό κτίριο ἐκκενώθηκε ὁριστικά ἀπό τόν στρατό. Στό δεύτερο μέρος, δίνονται συμπυκνωμένα οἱ κυριότερες φάσεις τῆς «μάχης τῶν Στρατῶνων» καί ἐπιχειρεῖται μιά πρώτη κοινωνιολογική ἐρμηνεία τῆς.

Α. 'Ιστορία τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια

1. Γενικά

Κανένα, ἴσως, μνημεῖο τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς πόλης τοῦ "Αργους δέν συνδέεται τόσο πολύ μέ τή ζωή της ὅσο τό κτίριο τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια. Ἡ ἱστορική ἔρευνα ἐπιτρέπει νά ἀνασπῶσουμε μέ ἀρκετές λεπτομέρειες ὄχι μόνο βασικά στοιχεία γιά τήν κατασκευή καί τίς διαφορές μετατροπῆς τοῦ κτιρίου, ἀλλά καί σειρά γεγονότων τὰ ὁποῖα ὑπογραμμίζουν τόν δεσμό του μέ τήν πόλη καί τήν ἀνάγκη νά διατηρηθεῖ μέ μιά καινούρια χρήση. Βασική πηγή γιά τήν ὅλη ἱστορία τοῦ κτιρίου ἐξακολουθεῖ νά ἀποτελεῖ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό ἄρθρο τοῦ 'Αργίτη ἱστορικοῦ Δ. Βαρδουνιώτη (1). Τό ἀπόσπασμα αὐτό ἀποτέλεσε καί τόν κύριο ἀξονα γιά τήν ἔρευνα, εἰδικότερα τῆς περιόδου 1700-1890, μέ τήν ἔννοια ὅτι χρησιμοποίηθηκε σάν ἀφετηρία γιά τή μελέτη αὐτῆς τῆς περιόδου. Τά στοιχεία πού δίνει διασταυρώθηκαν μέ ὅλες τίς διαθέσιμες πηγές (κεῖμενα καί ἀναπαραστάσεις) καί ἐπιβεβαιώθηκαν σέ ὅλες τους τίς λεπτομέρειες. 'Αντιγράφουμε, ἐδῶ, τό ἀπόσπασμα: «Τό γήπεδον αὐτό ἀπετέλει καί ἀποτελεῖ τό προαύλιον ἢ μάλλον μεσαύλιον τοῦ ἔτι καί νῦν σωζομένου στρατῶνος τοῦ 'Ιππικοῦ. Εἶναι δέ οὗτος ἀρχαία καί πελωρία διώροφος οἰκοδομή, λιθοκτιστος, ἐν μέσῳ κεντρικῆς, μεγίστης καί εὐρυτάτης πλατείας, καί σχεδόν τετράγωνος· περικλείει δέ χώρον λιθόστρωτον, ἔχοντα ἐμβαδόν Β. μέτρων τετραγωνικῶν 5.278,20 καί ἐν τῷ μέσῳ ἀρχαίαν κρήνην τετραπλευρον καί τετράκρουρον (2). 'Αγωνστόν, ἐν τούτοις, ἂν τότε ἐφράσσετο καί πῶς ἡ βορεία πλευρά ἢ πρόοψις τοῦ μεγίστου κτιρίου, ἥτις εἶναι μήκους Β. μ. 76, καί ἂν ἀρχῆθεν τοῦτο εἶχεν, ὡς σήμερον, δύο εἰσόδους, ἀνά μίαν εἰς τό μέσον τῆς βορείας καί νοτίας πλευράς. 'Αλλ' αἱ λοιπαὶ πλευραί, ἡ μέν νοτία μήκους Β. μ. 76, ἡ δέ ἀνατολική καί δυτική ἀνά μ. 69,45 ὑπῆρχον ἀρχῆθεν καί εἶχον ἐκάστη ἀνά μίαν διπτέρυγον μεγάλην λιθίνην κλίμακα ἐξωτερικῶς ἐν τῷ περιβόλῳ δι' ὧν ἀνῆρχοντο εἰς τοὺς εὐρυτάτους θαλάμους αὐτῶν.

Εἶναι ἱστορικόν διὰ τήν πόλιν τοῦ "Αργους τὸ ἐν λόγῳ οἰκοδόμημα. Κατὰ τοπικὴν παράδοσιν, ἦτο 'Ενετικόν, κτισθέν κατὰ τήν τελευταίαν 'Ενετοκρατίαν τῆς Πελοποννήσου (1687-1715) καί χρησιμεύσαν ἀρχικῶς ὡς νοσοκομεῖον, διευθυνόμενον ὑπὸ 'Αδελφῶν τοῦ 'Ελέους. 'Επὶ τῆς Τουρκοκρατίας δέ μετεβλήθη εἰς Μπεζεστένι (ἀγοράν) καί ἐν αὐτῷ ἐτελεῖτο μάλιστα κατὰ Κυριακὴν ἀγορὰ ἐπαρχιακή. 'Υπῆρχε δ' ἐν αὐτῷ καί τό ταχυδρομεῖον (Μεντζήχανε) τῆς πόλεως».

(Σημείωση Βαρδουνιώτη: Κατὰ τό 1829, ὁ Κυβερνήτης 'Ιω. Καποδίστριας ἐκτίσεν τήν βορείαν πρόοψιν, πλάτους μ. 14,50 μετά κλίμακος, ὁμοίας τῶν λοιπῶν, καί οὕτως ὅλη ἡ ἀνατολική πλευρά ἔλαβε μήκος μ. 83,95. Μετέβαλε δὲ τήν ὅλην οἰκοδομήν εἰς στρατῶν 'Ιππικῶν. 'Ολων τῶν πλευρῶν τὰ εἰσόγαια διεσκευάσθησαν εἰς σταύλους, τὰ δὲ ἀνώγαια, τῆς μὲν βορείας προόψεως εἰς γραφεῖα καί θαλάμους ἀξιωματικῶν, τῶν δὲ λοιπῶν πλευρῶν εἰς θαλάμους στρατιωτῶν), (3).

2. Περίοδος δεύτερης ἐνετοκρατίας

Στό ἀπόσπασμα τοῦ Βαρδουνιώτη γίνεται ἀναφορά στήν τοπικὴ παράδοση. Ἡ σύγχρονη ἱστορική ἔρευνα ἔγινε λιγότερο δύσπιστη ὡς πρὸς τήν ἀξιοπιστία τῆς κατὰ τόπους προφορικῆς παράδοσης, ἀφοῦ μπόρεσε νά ἐπιβεβαιώσει ἀπὸ ἄλλες πηγές αὐτὴ τήν ἀξιοπιστία. Στὴν περίπτωση τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια, νομίζω ὅτι μπορούμε μέ ἀσφάλεια νά περιοριστοῦμε σέ δύο ἐκθέσεις Βενετῶν Προβλεπτῶν τῆς Πελοποννήσου (4). Ἡ πρώτη, τοῦ Προβλεπτῆ Γραδενίγου, εἶναι τῆς 15 Μαρτίου 1692 καί ἀναφέρεται μέ λεπτομέρειες στήν ἀνάγκη νά κατασκευαστοῦν στό "Αργος στρατῶνες γιά τό ἐνετικό ἱππικό, ἐνῶ ἡ δεύτερη, τοῦ Προβλεπτῆ Γκριμάνι (8.10.1701), ἀναφέρει ὅτι φρόντισε νά ἐπισκευαστοῦν πηγάδια, νά ἀναστηλωθοῦν στρατῶνες, νοσοκομεῖα καί στρατιωτικὲς ἀποθήκες καί νά κατασκευαστοῦν νέα στό Ναύπλιο, στήν Πάτρα, στό Κάστρο τοῦ Μοριά, στή Γαστοῦνη καί στό "Αργος. Μέ τίς μαρτυρίες περιηγητῶν πού διαθέτουμε γιά τήν περίοδο 1800-1829 ἐπιβεβαιώνεται καί τό δεύτερο σημεῖο τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Βαρδουνιώτη γιά τή μετατροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ ἐνετικοῦ κτιρίου σέ ἀγορὰ καί ταχυδρομεῖο.

3. Περίοδος δεύτερης τουρκοκρατίας (1715-1827)

Γιά τήν περίοδο τῆς δεύτερης τουρκοκρατίας τῆς 'Αργολίδος οἱ μόνες πηγές πού βρήκαμε μέχρι σήμερα εἶναι οἱ περιγραφές τριῶν ταξιδιωτῶν στὸν ἐλλαδικό χώρο, τοῦ Rouqueville, τοῦ 'Αγγλου Galt καί τοῦ ἱταλοῦ κόμητα Pecchio (5). Στό βιβλίο τοῦ ὁ Rouqueville δίνει μιά σύντομη περιγραφὴ τῆς τότε πόλης τοῦ "Αργους, ὅπου καί ἀναφέρεται ρητὰ στήν ἀγορὰ τῆς. 'Ο Galt, σέ ἕνα γράμμα τοῦ πού στάλθηκε ἀπὸ τήν Τρίπολη στίς 18 Φεβρουαρίου 1810, δίνει πλήρη περιγραφή τῆς πόλης τοῦ "Αργους καί γιά τό κτίριο τῶν Στρατῶνων ἀναφέρει συγκεκριμένα καί σημειώνει προφητικά: «Τό πιὸ ἀξιοσημεῖο πρᾶγμα πού παρατήρησα στό "Αργος ἦταν ἕνα μεγάλο κτίριο πού ἀνήκει στό ταχυδρομεῖο καί τό ὁποῖο, ἂν θεωρῶμε τήν φορὰ τῶν γεγονότων, πιθανόν εἶναι νά προσριστεῖ νά μετατραπῇ σέ στρατῶνες». Τέλος, ὁ Pecchio ἀναφέρεται σέ ἕνα γεγονός γιά τό ὁποῖο φαίνεται πῶς εἶχε πληροφoρίες ἀπὸ πρῶτο χερὶ· στό ὅτι ὁ 'Ιωάννης Βαρβάκης εἶχε προσφέρει τοὺς τόκους ἀπὸ ἕνα κεφάλαιο 100.000 γαλλικῶν φράγκων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (1825) γιά νά ἰδρυθεῖ τό πρῶτο ἐλληνικό πανεπιστήμιο στό "Αργος. Γιά τὸν σκοπὸ αὐτό, γράφει ὁ Pecchio, προορίζονταν «τό γήπεδο τῆς παλαιᾶς τουρκικῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ τήν ὁποία δέν μένουν σήμερα παρά οἱ τοῖχοι καί μιά κρήνη στό μέσο». Τήν ἴδια πληροφορία τὴ βρίσκουμε στό ἄρθρο τοῦ Βαρδουνιώτη (6), ἀλλά καί σέ ἄρθρο τοῦ Δ.Ε. Μουστάκα, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι τό Βαρβάκειο Πανεπιστήμιο θά λειτουργοῦσε σὲ κτίριο τοῦ τουρκικοῦ ταχυδρομεῖου, μετά ἐννοεῖται ἀπὸ τήν ἐπισκευή του (7). Συμπληρωματικά ἀναφέρουμε ὅτι, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν γενικά ἀποδεκτὴ ἐξιστὴρηση τῶν γεγονότων τῆς περιόδου 1821-1828, τό κτίριο τοῦ ἐνετικοῦ στρατῶνα νοσοκομεῖου καί τῆς μετέπειτα τουρκικῆς ἀγορᾶς-ταχυδρομεῖου θά πρέπει νά κατα-

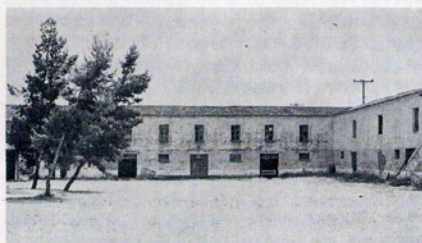
* Δικηγόρου, διπλωματούχου Πολιτικῶν 'Επιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰσὶ τοῦ Παριῖ, ἐπιστημονικό συγγραφέα τοῦ Centre d'études des problèmes juridiques du tiers monde (Παρίσι).

1

2

3

4

5

6

7

8

11

Αργολική Αρχεακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

1-5.

Οι Στρατώνες Καποδίστρια σήμερα.

1. "Αποψη από τη Λάρισα. Άριστερά από την πλατεία των Στρατώνων ή νεοκλασική αγορά του "Αργους (κτίστηκε τό 1889),

2. "Αποψη από βορρά,

3. "Η νότια πλευρά καί τμήμα της δυτικής,

4. "Εξωτερική όψη της ανατολικής πλευράς,

5. "Εσωτερικό μιάς από τις μεγάλες αίθουσες του πρώτου ορόφου της νότιας πλευράς.

6.

"Απόσπασμα του καποδιστριακού σχεδίου της πόλης του "Αργους. "Αρχεία "Υπουργείου Δημοσίων "Εργων, 1831.

7.

Τό σχέδιο του Köllnberger (1833). "Εθνικό "Ιστορικό Μουσείο.

8.

Τό σχέδιο του Papety (1846). Μουσείο του Λούβρου. Κάτω άριστερά ή πρόσοψη της βορινής πλευράς των Στρατώνων.

9.

"Η δυτική πλευρά. Φαίνεται ή λιθοδομή της καμάρας.

10.

"Η βορινή πλευρά, σέ έπιστολικό δελτάριο του 1905. "Από σειρά έννέα δελταρίων πού έκδόθηκαν στή Λειψία γιά λογαριασμό του "Αργείου τυπογράφου, βιβλιοπώλη καί έκδότη της έφημερίδας «"Αγαμέμνων» Α. Τημελή.

11.

"Η βορινή πλευρά από έπιστολικό δελτάριο πού κυκλοφόρησε γύρω στό 1930.

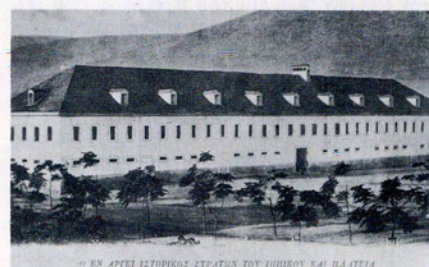
12.

"Αεροφωτογραφία του 1932. "Αρχεία "Υπουργείου Δημοσίων "Εργων.

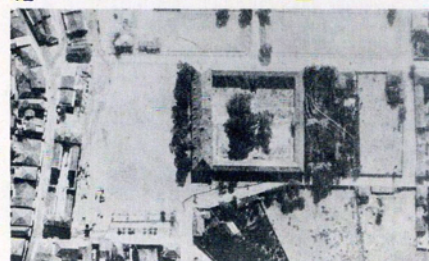
9

10

12

στράφηκε μερικά όταν, κατά την Έπανάσταση του 1821, κήκε το "Άργος (8).

4. Καποδιαστριακή και όθωνική περίοδος

"Ηδη από το 1828 (δύο επιστολές του της 7.8.1828) ο Καποδίστριας τόνιζε την ανάγκη να δημιουργηθεί ιππικό και έγραφε ότι «ένεργως κατεγίνετο» με το σχετικό θέμα. Φαίνεται πως το 1828 έγινε πραγματικότητα πολύ σύντομα. Κατά την Δ' Έθνοσυνέλευση του Ιουλίου 1829 στο "Άργος, οι Στρατώνες Καποδίστρια για το ιππικό είχαν κατασκευαστεί. Αρχιτέκτονας των Στρατώνων στην τελική μορφή τους (9) ήταν ο Ίθακήσιος αρχιτέκτονας και πολιτικός μηχανικός Λάμπρος Ζαβός (10) και την επιστολή του έργου είχε ο Κ. Φωτάκης (11). Αναφορά για την έκτελεση του έργου έκανε ο Βαυαρός τότε φρούραρχος Ναυπλίου συνταγματάρχης Heideck (ο παραδοσιακά "Εϋδεκ) ο οποίος έγραψε συγκεκριμένα ότι «εις το "Άργος κατασκευάσθη, υπό την επίστασιν του Κ. Φωτάκη, εις τὰ έρειπια ενός χαλασμένου χανίου εύρύχωρος στρατών διά 3-4 λόχους του ιππικού» (12). Στην αναφορά του Heideck παραπέμπει και ο ίδιος ο Καποδίστριας μιλώντας για τὰ έργα που έκτελέστηκαν προς την Δ' Έθνοσυνέλευση (13), ενώ, μετά ένα μήνα, προάγει τον Κ. Φωτάκη σε ύπολοχαγό του μηχανικού (14). Αναπαράσταση-σκαρίφημα (πρβλ. με σχέδιο Parety) της βορινής και ανατολικής πλευράς του καποδιαστριακού κτιρίου των Στρατώνων έδωσε ο Βαυαρός αξιωματικός Köllnberger, που ύπολογίζουμε ότι θα πρέπει να έγινε το 1833 (15).

Μετά τον θάνατο του Καποδίστρια και κατά την εμφύλια διαμάχη που έπακολούθησε, οι Στρατώνες βρίσκονται στο κέντρο των συγκρούσεων του Ιανουαρίου 1833, που κατέληξαν σε σφαγή πολλών άμαχων "Αργείων (16).

Στην αρχή της βασιλείας του Όθωνα γίνεται και η μετατροπή της βορινής πλευράς του κτιρίου, που παίρνει, έτσι, την όριστική μορφή της ως την κατεδάφιση της το 1938 (17). Το 1905 (εικ. 10), με άλλη φωτογραφία του 1930 περίπου (εικ. 11) και με την αεροφωτογραφία του 1932 (εικ. 12). Για την περίοδο 1833-1851 ύπάρχουν μαρτυρίες πάρα πολλών περιηγητών, για τις όποιες παραθέτουμε στην ύποσημείωση 18. Από σχετικό έγγραφο που βρίσκεται στα Γενικά "Αρχεία του Κράτους (19) μαθαίνουμε ότι το 1845 σημειώνεται η πρώτη απόπειρα να οικοπεδοποιηθεί η πλατεία των Στρατώνων, κάποιοι «γεωμέτρης» της εποχής εκείνης πουλούσε κομμάτια της πλατείας σε "Αργίτες, με αποτέλεσμα να κινητοποιηθούν δύο ύπουργεία για να αποτραπεί η άπειλούμενη οικοπεδοποίηση.

Τέλος, φαίνεται ότι, προς τὰ τέλη της δεκαετίας του 1840 ή στην αρχή της επόμενης, ο στρατός έκκενώνει τους Στρατώνες (20), και το ιππικό ξαναγυρίζει μόνο για ένα μικρό διάστημα (1889-1890 και 1891-1892).

5. Η μετέπειτα περίοδος

Από το 1893 οι Στρατώνες μεταβάλλονται σε σχολείο, έπειδή η στέγη του (καποδιαστριακού) κτιρίου του δημοτικού σχολείου "Άργους έπεσε, και χρησιμοποιούνται έτσι ως το τέλος του 1894 (21).

Τόν Μάιο 1899 γίνονται, στους χώρους των Στρατώνων, τὰ έγκαίνια της 1ης Πανελλήνιας Γεωγραφικοπολιτιστικής Έκθεσης. Φαίνεται πως είχε δοθεί σε αυτή

μεγάλη σημασία, άφου γράφτηκαν έκτεταμένα άρθρα σε όλες τις έφημερίδες του τοπικού και του άθηναικού τύπου, και την έγκαινιάσε ο βασιλιάς Γεώργιος Α', ο όποιος και παρέμεινε στο "Άργος για δύο μέρες. Ο στρατός ξαναγυρίζει στους Στρατώνες (όχι πια ιππικό, αλλά πεζικό) το 1905, για να ξαναφύγει προς το μέτωπο κατά τους βαλκανικούς πολέμους. Στην περίοδο αυτή (1912-1913), οι Στρατώνες χρησιμοποιούνται σαν στρατόπεδο Τούρκων αιχμαλώτων.

Το 1915-1920 (;) οι Στρατώνες χρησιμοποιούνται και πάλι από το ιππικό και το 1922 χρησιμεύουν σαν το πρώτο κατάλυμα των προσφύγων από τή Μικρά "Ασία που κατέφυγαν στην "Αργολίδα. Κατόπι, και ως το 1927, γίνονται και πάλι έδρα πεζικού, ενώ από το 1927 ως το 1932 χρησιμοποιούνται σαν σχολή της έφιππης χωροφυλακής. Από το 1932 ως το 1936 έρχεται κατά καιρούς μόνο στρατός στους Στρατώνες, και, όριστικά, το 1936, το VI Σύνταγμα Πυροβολικού, που παίρνει μέρος στον έλληνοϊταλικό πόλεμο από το 1940-1941, με πολλούς "Αργείους στις γραμμές του.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι, την εποχή εκείνη, κινητοποιήθηκε σε μεγάλη έκταση η κοινή γνώμη, οι βουλευτές κλπ. από τον τοπικό τύπο για να έγκατασταθεί μόνιμα στρατός στους «καποδιαστριακούς Στρατώνες». Η κινητοποίηση αυτή άποκτά ιδιαίτερη σημασία αν ληφθεί ύπόψη πως, παράλληλα, γίνονται μεγάλες συζητήσεις για το σχέδιο της πόλης (22).

Το 1933 και το 1936 πραγματοποιούνται, για πρώτη φορά, έκτεταμένες έπισκευές των Στρατώνων. Από τις σχετικές διαταγές του 1933 (23) φαίνεται ότι η όθωνική βορινή πλευρά έχει ήδη καταδικαστεί, άφου ρητά έξαιρείται από τις έπισκευές. Το 1936 γίνονται οι πιό ουσιαστικές έπισκευές (άντικατάσταση των φθαρμένων ξύλινων πατωμάτων από πλάκες σκυροδέματος), με την έπιστολή του τότε αξιωματικού του μηχανικού Γ. Ζερβού (βλ. σχετικά άρθρα του), (24). Με τις έπισκευές δεν γίνεται η παραμικρή αλλαγή στην όλη μορφή και τον ρυθμό του κτιρίου, πράγμα που είναι πια άπόλυτα βεβαιωμένο (25).

Τέλος, το 1938 κατεδάφζεται η βορινή πλευρά, άφου, όπως γράφει ο "Αργίτης ιστορικός Τ. Τσακόπουλος, «διετάρχη ή έπισκευή της θεωρηθήσεως, όμως, ύπό της τότε Μηχανικής "Υπηρεσίας έτοιμορόπου, άπεφασίσθη η έκ θεμελίων κατεδάφσις αυτής» (26).

Κατά τη γερμανοϊταλική κατοχή τὰ κτίρια των Στρατώνων χρησιμοποιούνται σαν έδρα της γερμανικής «Κομαντατούρ» και του ιταλικού «Κομμάντο Τάππα». Στους χώρους τους ανακρίνονται και βασανίζονται πολλοί πατριώτες της "Αργολίδας (27). Το περίεργο είναι ότι, για λόγους που δεν μπορέσαμε να εξακριβώσουμε, γίνεται την εποχή εκείνη (1943) η πρώτη ένέργεια από τον διορισμένο δήμαρχο "Αργους για την παραχώρηση των Στρατώνων στον Δήμο "Αργους. Ένέργειες ξαναρχίζουν, με το ίδιο αίτημα, το 1945 και έπαναλαμβάνονται το 1949. "Ηδη, όμως, από το 1951 κινητοποιείται και πάλι ο τοπικός τύπος και ζητεί να έγκατασταθεί και πάλι στρατός στους Στρατώνες, που χαρακτηρίζονται σαν «ο πρώτος στρατών μετά το 1821» (28).

Το 1955 - και ως το 1968 - έγκαθίσταται και πάλι στρατός στους Στρατώνες (στην άρχή χρησιμοποιούνται σαν Κέντρο Έκπαιδεύσεως Πυροβολικού, μετά σαν Κέντρο Έπιστρατευσεως και, τέλος, σαν Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού). Για την παραχώρηση των Στρατώνων στον Δήμο ξαναρχίζουν ένέργειες το 1957, άρχικά όχι για να παραχωρηθούν τὰ κτίρια

καθεαυτά, αλλά για να περιέλθουν στην κυριότητα του Δήμου "Αργους οι γύρω από τους Στρατώνες χώροι και πλατείες, που και αυτοί ανήκαν, τότε, στο Ταμείο Έθνικής Άμύνης. Το ζήτημα τελειώνει το 1971 όποτε, μετά από προηγούμενη άποφαση του ΤΕΘΑ, ύπογράφεται, άνάμεσα σε αυτό και τον Δήμο "Αργους, συμβόλαιο έκποίησης και ανταλλαγής. Το τίμημα έχει, κατά την έννοια του συμβολαίου, χαρακτήρα συμβολικό, άφου για έκταση 22.000 τ.μ. στο κέντρο της πόλης του "Αργους καθορίζεται τίμημα 8.214.000 δρχ. (που έξοφλήθηκε όριστικά τον Δεκέμβριο 1977, στο άπόγειο της «μάχης των Στρατώνων»).

Β. Μιά πολιτιστική μάχη

1. Γενικά

Η «μάχη των Στρατώνων» παρουσίασε ή ύπογράμμισε έντονα τέσσερα στοιχεία. Το πρώτο ταυτίζεται με το γεγονός ότι, για πρώτη ίσως φορά τὰ τελευταία χρόνια στην Έλλάδα, μερίδα έπαρχιακής κοινής γνώμης κινείται συγκροτημένα και συστηματικά και κινητοποιεί, με δική της πρωτοβουλία, τὰ όργανα έννημερης και τις άρχές σε πανελλήνια κλίμακα, με αίτημα όχι μόνο την άπλη διατήρηση παραδοσιακού οικήματος, αλλά και τή μετατροπή του σε τοπικό πολιτιστικό κέντρο.

"Ενα δεύτερο στοιχείο είναι ή ταχύτητα με την όποια προχώρησε και διεκπεραιώθηκε, από την πλευρά των άρμόδιων ύπηρεσιών, το όλο θέμα: από το πρώτο ύπόμνημα των κατοίκων για τή διάσωση και άξιοποίηση των Στρατώνων ως την όριστική έκθεση της άπόφασης για την κήρυξη τους σε διατηρητέο μνημείο μεσολάβησαν μόνο 40 μέρες.

Το τρίτο στοιχείο συνδέεται με το δεύτερο και είναι ο σπάνιος, για την παρούσα μάλιστα περίοδο, συντονισμός "Υπουργείου Πολιτισμού και "Υπουργείου Δημοσιών Έργων, όταν, με τον πρόσφατο αρχαιολογικό νόμο, ύπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις για «σύγχυση άρμοδιοτήτων» και για παραπομπή του ζητήματος σε κάποιες «καλένδες».

Τέλος, το τέταρτο στοιχείο θέτει αυτόματα και το έρώτημα, σε πανελλήνια μάλιστα κλίμακα, πως πρέπει να καθοριστούν οι νομικές άρμοδιότητες των κατά τόπους δημοτικών ή κοινοτικών συμβουλίων και άρχων ως προς εκείνα τὰ παραδοσιακά κτίρια τὰ όποια συμβαίνει να άνήκουν στην ιδιοκτησία δήμων ή κοινοτήτων. Γνώμη μας είναι ότι θα πρέπει να θεοπιστούν έπείγοντως ειδικά μέτρα προστασίας αυτών των κτιρίων με πρόβλεψη για τή άξιοποίησή τους, ώστε να μη γίνονται τὰ οικονομικά των τοπικών φορέων, που κατά κανόνα βρίσκονται, σήμερα, σε οίκτηρή κατάσταση.

"Ας έρθουμε, όμως, στις διάφορες φάσεις της διαμάχης που δημιουργήθηκε γύρω από τους Στρατώνες Καποδίστρια, μιας διαμάχης ή όποια, από τον τρόπο που δημιουργήθηκε και έξελιχθηκε, και από τὰ αίτήματα που προβλήθηκαν, αποτελεί ταυτόχρονα και μία πολιτιστική μάχη.

2. Η άπόφαση και οι

πρώτες ένέργειες για την κατεδάφιση. Στις 5 Μαρτίου 1977, το Δημοτικό Συμβούλιο "Αργους, με άπόντες το ένα τρίτο των μελών του, άποφασίζει την κατεδάφιση των Στρατώνων Καποδίστρια (29). Το περίεργο είναι ότι για τόσο σοβαρό θέμα δεν έγινε ή παραμικρή έννημερωση των δημοτών ούτε ζητήθηκε ή γνώμη κανενός ειδικού, ενώ συστηματική «διακριτικότητα» κάλυψε την ίδια την άπόφαση για πολλούς μήνες.

Στις 17.4.1977, βουλευτής της «Νέας Δη-

μοκρατίας», σέ ἐπιστολή του πρὸς τοπική ἐφημερίδα γιὰ ἐνέργειες πού ἔκανε ἢ ἐμελλε νὰ κάνει γιὰ τοπικά προβλήματα, τάχθηκε ὑπὲρ τῆς κατεδάφισης τῶν Στρατῶνων (30). Σέ προεκλογικὸ λόγο του γιὰ τὶς ἐκλογές τοῦ 1977, ὁ ἴδιος βουλευτὴς ὑποσχέθηκε νὰ μετατρέψει τὴ μελλοντικὴ πλατεία «στὴν ὠραιότερη πλατεία τῆς Εὐρώπης».

3. Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ διάσωση καὶ οἱ μετέπειτα ἐξελίξεις

Στὶς 18.5.1977, ὁ ἱστοριοδίφης Τ. Μαῦρος μὲ σχόλιό του, ἀντικρούει τὸν βουλευτὴ καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ἱστορικότητα τοῦ κτιρίου (31). Εἶναι ὁμως ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν εἶναι εὐρύτερα γνωστή.

Μετά ἓνα μῆνα, ἡ ναυπλιώτικη ἐφημερίδα Ἀργολικὴ Φωνὴ σέ σχόλιό της κατακρίνει τὸ γεγονός ὅτι ἡ «ὑπόθεση» τῆς κατεδάφισης δέν προχωρεῖ γρήγορα καί, κρίνοντας πῶς «ἓνας τέτοιος καὶ τόσο μεγάλος οἰκοπεδικὸς χώρος» δέν θά πρέπει «νὰ παραμένει ἀνεκμετάλλευτος», θεωρεῖ ὅτι «τὸ πῶς προσδοφῶρο γιὰ τὸ Δῆμο Ἀργους εἶναι ἡ ἀνέγερσις σταθμοῦ ὑπεραστικῶν καὶ τοπικῶν λεωφορείων» (32).

Ἡ ἀνάμιξη, τότε, τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ναυπλίου προκαλεῖ καὶ τὴν πρώτη οὐσιαστικὴ κινητοποίηση στὸν τοπικὸ τύπο (33). Σύμφωνα μὲ πληροφορίες πού δημοσιεύονται - καὶ πού γιὰ πρώτη φορά κοινολογοῦν τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀπόφασης τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου στὸ πλατὺ κοινό - ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων παρεμβαίνει καὶ δίνει στὸν Δῆμο Ἀργους στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ κτιρίου. Στὶς 18 Σεπτεμβρίου δημοσιεύεται ἄρθρο σέ τοπικὴ ἐφημερίδα μὲ τὸ ὅτιο, ἀφοῦ παρουσιάζεται τὸ γενικότερο πρόβλημα τῶν παραδοσιακῶν κτιρίων καὶ τῆς ἀξιοποίησής τους, γίνεται πρόταση νὰ μετατραποῦν οἱ Στρατῶνες Καποδίστρια σέ πνευματικὸ κέντρο, μὲ ἀνάλογη διαμόρφωση τοῦ γύρω χώρου (34). Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἐνισχύει, λίγες μέρες ἀργότερα, ἄρθρο Ἀργίτη ἀρχιτέκτονα μὲ θέμα τὰ πολεοδομικά προβλήματα τοῦ Ἀργους, ὅπου διατυπώνονται οἱ πρῶτες συγκεκριμένες προτάσεις γιὰ τὴ διαμόρφωση καὶ τὴ λειτουργία τοῦ πνευματικοῦ κέντρου (35).

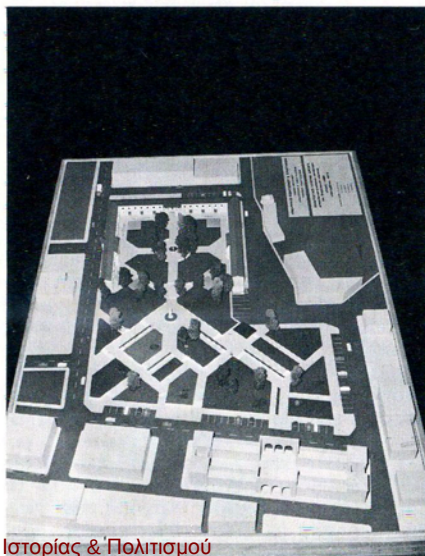
Μετά ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀντιδράσεις, ὁ Δήμαρχος φαίνεται πῶς ἀρχίζει νὰ ξανασκέπτεται τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν κατεδάφιση. Τελικὰ, καλεῖ γιὰ τὶς 28 Σεπτεμβρίου εὐρεῖα σύσκεψη στὸ Δημαρχεῖο, στὴν ὁποία παίρνουν μέρος ἡ Ἐφορὸς Ἀρχαιοτήτων Ε. Δηλάκη, μέλη διοικητικῶν συμβουλίων σωματείων, ἐκπρόσωποι τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τῆς πόλης κλπ. (36). Στὴ σύσκεψη, πολλοὶ ἐπιστήμονες παίρνουν θέση ὑπὲρ τῆς διατήρησης τοῦ κτιρίου· ἀποδεικνύεται ἐπίσης πῶς ὑπάρχει ὁλοκληρωτικὴ ἔλλειψη ἔστω καὶ ἀτελοῦς σχεδίου γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ γίνει μετὰ τὴν κατεδάφιση καὶ ἀποφασίζεται «νὰ ἐπαναληφθοῦν δύο μὲ τρεῖς συζητήσεις ἀκόμα γιὰ τὴ λήψη ὁριστικῆς ἀπόφασης. Τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο ὑποσχέθηκε νὰ ἔχει στὸ μέλλον ἀναλυτικὸς χάρτες καὶ ἄλλα κατατοπιστικὰ στοιχεῖα πού θά διευκολύνουν περισσότερο τὴν ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων» (37). Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἦταν σημαντικὴ γιὰ δύο λόγους: πρῶτο, γιατί ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ, ἂν ὄχι καὶ τυπικὴ, ἀνάκληση ἢ τουλάχιστο ἀναθεώρηση τῆς προηγουμένης ἀπόφασης τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου γιὰ κατεδάφιση τῶν Στρατῶνων· δεύτερο, γιατί δέσμευσε τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο νὰ μὴν προβεῖ σέ καμιά ἐνέργεια, πρὶν συλλέξει εἰδικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα καὶ προχωρήσει σέ συμπληρωματικὲς δημόσιες συζητήσεις.

τηρήθηκε. Λίγο καιρὸ μετὰ τὴ σύσκεψη τῆς 28.9.1977, ὁ Δήμαρχος Ἀργους ἀρχίζει διαβήματα στὴν Ἀθήνα, μὲ σκοπὸ νὰ πετύχει τὴν κατεδάφιση τῶν Στρατῶνων. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὑπαναχώρηση, σχηματίζεται μιὰ «Ὁμάδα κατόικων Ἀργους γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐθνικῆς μας ἀρχιτεκτονικῆς κληρονομιάς καὶ τῆς διάσωσης καὶ ἀξιοποίησης τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια». Ἡ ὁμάδα αὐτὴ (ἢ «Ὁμάδα τῶν 56») συντάσσει ὑπόμνημα καὶ στὶς 18.12.1977 τὸ ὑποβάλλει στὸν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ (38), ἐνῶ μὲ μετέπειτα συμπληρωματικὲς αἰτήσεις πρὸς τὰ Ὑπουργεῖα Πολιτισμοῦ καὶ Δημοσίων Ἔργων, καὶ πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, παρέχει πρόσθετα ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ κτίριο καὶ συνυποβάλλει πρόσθετες ὑπογραφές κατοίκων τοῦ Ἀργους πού ζητοῦν τὴ διάσωση τῶν Στρατῶνων. Παράλληλα, κινητοποιεῖται ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ νομοῦ Ἀργολίδας, καθὼς καὶ τὸ «Πελοποννησιακὸ Λαογραφικὸ Ἰδρυμα» Ναυπλίου (39). Μετὰ τὸ ὑπόμνημα τῶν «56», ὁ Ὑπουργὸς ἀποφασίζει νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸ Ἀργος, πράγμα πού γίνεται στὶς 4 Ἰανουαρίου. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ὑπουργοῦ προκαλεῖ καὶ τὴν πρώτη κινητοποίησιν, σέ μεγάλη ἔκταση, τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος καὶ προβάλλει τὴν ἀνάγκη νὰ διασωθοῦν καὶ νὰ ἀξιοποιηθοῦν οἱ Στρατῶνες Καποδίστρια. Στὴ σύσκεψη πού ὁργανώνεται στὸ Δημαρχεῖο, γίνεται προσπάθεια νὰ δημιουργηθεῖ τεχνητὰ στὸν Ὑπουργὸ ἡ ἐντύπωση πῶς ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ Ἀργους εἶναι «ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς κατεδάφισης». Τὸ γεγονός αὐτὸ καταγγέλεται στὸν τοπικὸ τύπο (40) καὶ στὴ Νομαρχία Ἀργολίδας, στὸ Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν καὶ στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

13

14

Στὶς 24.1.1978, ὁ Ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ, μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, ὑπογράφει τὴν τελικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία οἱ Στρατῶνες Καποδίστρια Ἀργους κηρύσσονται διατηρητέο μνημεῖο. Τὴν 1η Φεβρουαρίου γίνεται εἰδικὴ σύσκεψη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ὅπου ὁ πρόεδρός του καὶ ὁρισμένοι σύμβουλοι ἀναθεωροῦν τὶς ἀπόψεις τους καὶ ἀρχίζουν νὰ τάσσονται ὑπὲρ τῆς διατήρησης, ἐνῶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς μειοψηφίας προτείνει νὰ ἀποφανθοῦν εἰδικοί γιὰ τὸ θέμα (41). Παρόλα αὐτὰ, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Δημάρχου καὶ μὲ ἀπόφαση τριμελοῦς Δημαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς, παίρνεται ἀπόφαση, στὶς 17.2.1978 (42), νὰ γίνει προσφυγὴ στὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας ἐναντίον τῆς ἀπόφασης τοῦ Ὑπουργείου γιὰ τὴν

13.

Φωτογραφία ἀπὸ ταχυδρομικὸ δελτάριο πού ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1934. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ φαίνεται μικρὸ καποδιστριακὸ κτίσμα πού ἐμφανίζεται καὶ στὸ σχέδιο τῆς πόλης τοῦ 1831· πιθανότατα κατεδαφίστηκε τὸ 1938 μαζί μὲ τὴ βορινὴ πλευρά.

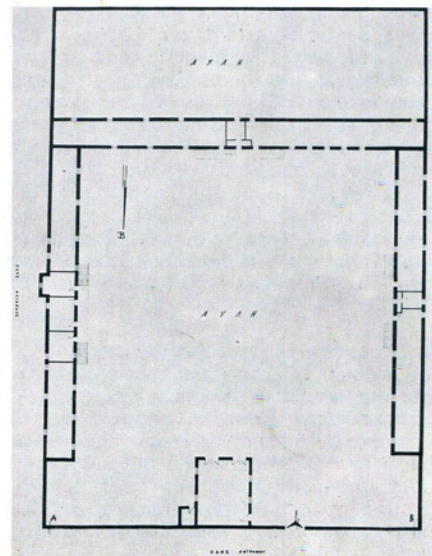
14.

Πρόπλασμα τῆς πρότασης τῆς ἐπιτροπῆς ἀρχιτεκτόνων τοῦ ΥΠΠΕ γιὰ τὴν ἀναστήλωση τῶν Στρατῶνων, 1979.

15.

Κάτοψη τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια. Ὑπάρχουσα κατάσταση. (Ἀποτύπωση τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ· δημοσιεύεται μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ὑπουργοῦ.)

15

κήρυξη του κτιρίου σε διατηρητέο μνημείο. Η απόφαση εγκρίνεται ταχύτητα από τη Νομαρχία Αργολίδας (στις 20.2.78) και η προσφυγή κατατίθεται στις 8 Μαρτίου.

Στις αρχές Μαρτίου, ο νεοϊδρυμένος από τον Φεβρουάριο Πολιτιστικός Όμιλος, ο οποίος θα εξελιχθεί, σε πολύ σύντομο διάστημα, σε θετικό παράγοντα της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής του "Αργους, δημοσιεύει στον τοπικό τύπο (43) τό υπόμνημα που έστειλε στο Υπουργείο Πολιτισμού για τη μετατροπή των Στρατώνων σε πολιτιστικό κέντρο, με συγκεκριμένες προτάσεις. Ο Όμιλος, με έγγραφό του της 4.4.1978, ζητάει από τον καθηγητή της Ιστορίας της Αρχαιολογικής Χ. Μπούρα και από το Τεχνικό Έπιμελητήριο της Ελλάδος να πάρουν θέση στο ζήτημα των Στρατώνων και να ενεργήσουν ανάλογα. Ο Χ. Μπούρας απαντά με έπιστολή του της 17.4.1978, αναγνωρίζει την ιστορικότητα του κτιρίου και τάσσεται «υπέρ της διατηρησέως του και της έπιστημονικής αποκαταστάσεώς του». Τό ΤΕΕ, σε δύο έπιστολές του της 7 και 22.6.1978 (44), δηλώνει ότι «άφου 7 ημερεύθηκε από ειδικούς και μελέτησε τό θέμα των Στρατώνων Καποδιστρία "Αργους", έχει πειστεί για την ιστορική και αρχιτεκτονική αξία του, πιστεύει πώς ή δημιουργία πνευματικού κέντρου είναι δυνατή στους χώρους των Στρατώνων και αποφασίζει να πάρει έπίσημη θέση και να παρέμβει στο Συμβούλιο της Έπικρατείας υπέρ της απόφασης του Υπουργείου Πολιτισμού. Τό θέμα όρίζεται να συζητηθεί στο Συμβούλιο της Έπικρατείας στις 7 Νοεμβρίου 1978.

Στόν τοπικό και τόν αθηναϊκό τύπο συνεζίζεται ή άρθρογραφία γύρω από τούς Στρατώνες, ενώ, κατά τό τέλος Άπριλίου, σε σύσκεψη στο Υπουργείο Πολιτισμού, όπου κλήθηκαν ό Πολιτιστικός Όμιλος και τό Δημοτικό Συμβούλιο "Αργους, παίρνονται οι όριστικές αποφάσεις για τη μετατροπή των Στρατώνων σε πνευματικό κέντρο, με ανάλογη διαμόρφωση του γύρω χώρου, και σχηματίζεται ή σχετική ομάδα άρχιτεκτόνων (45).

Στις 29 Μαΐου, ό Πολιτιστικός Όμιλος "Αργους, για νά προωθήσει τη δημόσια συζήτηση για τό θέμα των Στρατώνων, οργανώνει διάλεξη του γράφοντος με θέμα τά ιστορικά στοιχεία για τούς Στρατώνες και παράλληλη έκθεση από τόν Σ. Κυδωνιάτη (πρόεδρο της έπιτροπής άρχιτεκτόνων του Υπουργείου Πολιτισμού) των πρώτων σχεδίων για τη μετατροπή των Στρατώνων σε πνευματικό κέντρο. Τρεις μέρες άργότερα, ό Δήμαρχος "Αργους καλεί σωματεία του "Αργους και τούς πολιτικούς μηχανικούς της πόλης σε σύσκεψη, ή όποία διεξάγεται μέσα σε πραγματικό πανδαιμόνιο, και όπου γίνεται σαφές ότι τό θέμα των Στρατώνων μετατρέπεται σε προεκλογικό σύνθημα για τίς επικείμενες δημοτικές εκλογές (46), ενώ, σύμφωνα με πληροφορίες που δημοσιεύει ή "Αναγέννηση (47), «έχουν άρχισει νά "μελετώνται" τί θά γίνουν οι χώροι άν οι Στρατώνες κατεδαφιστούν» (οίχημα για την Πυροσβεστική Υπηρεσία και τά ΕΛ.ΤΑ).

4. Τό κοινωνιολογικό υπόβαθρο

Τό "Αργος δέν αποτελεί εξαίρεση στην όλη διαδικασία μεταλλαγών που παρατηρούνται στην ελληνική έπαρχία και τά έπαρχιακά άστικά κέντρα, ειδικότερα μετά τό 1950. Έσωτερική μετανάστευση προς την πρωτεύουσα, έσωτερική μετανάστευση, σταδιακή έρήμωση των χωριών με ροή των πληθυσμών προς τούς άστικούς χώρους, προς τά μεγάλα άστικά κέντρα. Άν υπά-

χει εξαίρεση, αυτή συνίσταται στη σταθεροποίηση, ως ένα τουλάχιστο βαθμό, του γύρω από τό "Αργος άγροτικού πληθυσμού. Τούτο όφείλεται πρωταρχικά στην άλλαγή των παραδοσιακών γεωργικών καλλιεργειών (μπαμπακίου, καπνού, ντομάτας), στο τέλος της δεκαετίας του 1950, και στην υιοθέτηση μιάς ιδιότυπης μονοκαλλιέργειας έσπεριδοειδών. Όλες αυτές οι άλλαγές, με την αύξηση του άγροτικού εισοδήματος που προκαλούν, ανακόπτουν τόν ρυθμό της έσωτερικής και έξωτερικής μετανάστευσης, αλλά δέν έμποδίζουν νά συνεχιστεί και, κατά κάποιο τρόπο, νά ολοκληρωθεί ή ένδοξοπαρχιακή «μετανάστευση», δηλαδή από τά όρεινά χωριά της Αργολίδας προς τό Ναύπλιο και, κυρίως, προς τό "Αργος. Κατά την άπογραφή του 1971, αλλά και σε μετέπειτα στατιστικά δελτία με μερικά στοιχεία, τό "Αργος έμφανίζεται ανάμεσα στις λίγες εκείνες έπαρχιακές πόλεις με σχετική αύξηση πληθυσμού.

Τό "Αργος φαίνεται νά χάνει, έτσι, τό κύριο χαρακτηριστικό του πού, επί έναν περίπου αιώνα, αποτελούσε και την ιδιότητά του: παρά την ύπαρξη μιάς όρισμένης βιομηχανίας (κυρίως κλωστοϋφαντουργίας), παρέμενε όλο αυτό τό διάστημα σάν «ήμισιαστική» πόλη στό κέντρο μιάς έντατικής γεωργικής παραγωγής, με οικονομική και κοινωνική ζωή (και ανάλογη πολιτιστική δραστηριότητα) σε πολύ στενή σχέση και διαπλοκή προς τόν «γεωργικό περίγυρό» της και έντονα επηρεαζόμενη έτσι από αυτόν. Κατά τά τελευταία χρόνια, ενώ ή παραδοσιακή βιομηχανία φθίνει (ή μετατρέπεται και κατευθύνεται προς περισσότερο εξειδικευμένους τομείς), νέες βιοτεχνίες και βιομηχανίες δημιουργούνται και παρατηρείται μιά καινούρια περίοδος άνθησης συνεταιριστικών μορφών όργάνωσης των άγροτών. Μιά μεταλλαγή πραγματοποιείται, επίσης, στο καθαρά κοινωνικό υπόβαθρο. Μετά τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, παρατηρήθηκε τό φαινόμενο όλόκληρες άστικές οικογένειες νά μετακομίσουν και νά εγκατασταθούν στην Άθήνα, ενώ με μεγαλύτερη συχνότητα έμφανίστηκε τό φαινόμενο της «τμηματικής άποκοπής», δηλαδή της έπαγγελματικής εγκατάστασης στην Άθήνα των νέων μελών άστικών οικογενειών άμέσως μετά την άπόκτηση πτυχίου άνώτατης σχολής. Δέν είναι τυχαίο ότι, πολλά από τά καλύτερα νεοκλασικά σπίτια ή άρχοντικά του "Αργους, άλλαξαν ιδιοκτήτη κατά τά τελευταία 20-30 χρόνια ή, τουλάχιστον, οι ιδιοκτήτες τους εγκαταστάθηκαν όριστικά στην Άθήνα. Μόνο σε τρεις περιπτώσεις εξακολουθούν νά κατοικούνται από τούς άρχικούς ιδιοκτήτες ή τούς άπογόνους τους.

Τό "Αργος έγινε, έτσι, μεταπολεμικά αυτό που πολλοί "Αργίτες όνόμασαν «κέντρο διερχομένων». Στο πολιτιστικό επίπεδο τούτο είναι ιδιαίτερα αισθητό. Έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό μιά «πολιτιστική άποψίλωση» από κάθε είδους δυνάμεις που θά μπορούσαν νά συνεχίσουν μιά κάποια προπολεμική παράδοση όρισμένων πνευματικών άνησυχιών και άναζητήσεων. Η άσφυκτικότητα που χαρακτηρίζει την κοινωνική ζωή της έπαρχίας, ιδιαίτερα για τά πιό έλεύθερα και άνεξάρτητα πνεύματα, έγινε έτσι πιό έντονη, με την παράλληλη, άλλωστε, διάσπαση των παραδοσιακών μορφών κοινωνικής ζωής και με την έμπορευματοποίηση της καθημερινής ζωής και των ανθρώπινων σχέσεων.

Στό επίπεδο του συσχετισμού δυνάμεων ως προς τίς συγκρούσεις γύρω από τη διαχείριση του Δήμου "Αργους, είναι ένδεικτικό ότι, μετά τό 1950, κυριάρχησε, επί τρεις συνεχείς τετραετίες, ένας Δή-

μαρχος με λαϊκιστικό χαρακτήρα, για νά δώσει τη θέση του, πριν άκριβώς από την «έπταετία», σε δυναμικότερο πρόσωπο που δέν δίστασε, όμως, νά συνεχίσει τη θητεία του και μετά την 21.4.1967. Στις συγκρούσεις γύρω από τά δημοτικά πράγματα, τά πολιτικά κόμματα είναι παρόντα, δίνοντας κάποτε τό «χρίσμα» τους στόν ένα ή τόν άλλο υποψήφιο. Στην ουσία όμως, ή έπιρροή τους παραμένει έπιφανειακή και, άν θελήσουμε νά εξετάσουμε τά πράγματα βαθύτερα, θά διαπιστώσουμε την έλλειψη όχι μόνο της «κομματικότητας» αλλά και της πολιτικής με τη σύγχρονη έννοια του όρου.

Ένα νέο φαινόμενο παρατηρείται τά τελευταία δύο χρόνια. Έκδηλώνεται, πρώτα από όλα, με την «έπιστροφή» πολλών νέων που παύουν νά άναζητούν επαγγελματική εγκατάσταση στην Άθήνα και, μετά τό πτυχίο, ξαναγυρίζουν στο "Αργος, φορείς σε άρκετές περιπτώσεις της προβληματικής των φοιτητικών χρόνων (μένει βέβαια νά καθοριστεί ή έκταση της τάσης για «έπιστροφή», καθώς και ή τύχη της παραπάνω προβληματικής με την είσοδο στην καθημερινή επαγγελματική ζωή, όπως και νά έχουν τά πράγματα, ή «έπιστροφή» καθαυτή αποτελεί έντελές καινούριο στοιχείο κατά τά μεταπολεμικά χρόνια). Έκδηλώνεται, επίσης, με μιά διάχυτη θέληση νά υπάρξει έξοδος από τό «Τέλμα», όπως άποκαλείται ή χρόνια στασιμότητα της προς τό πολιτιστικό πρόβλημα ιδιαίτερα.

Κατά τη γνώμη μου, και χωρίς νά θέλω νά συστηματοποιήσω και νά έκλογικεύσω υπερβολικά αντίθεσεις και συγκρούσεις ως προς τίς όποιες ή δράση των ανθρώπων και των ομάδων δέν καθορίζεται από μονοδιάστατα αίτια, με αυτό άκριβώς τό νέο φαινόμενο, αλλά και με τη σημερινή γενικότερη κατάσταση της άργειακής κοινωνίας, θά πρέπει νά συνδεθεί και ή «μάχη των Στρατώνων Καποδιστρία». Θά πρέπει, δηλαδή, νά θεωρηθεί σάν μιά αντιπαράθεση «παραδοσιακών» και νέων, άναντελών δυνάμεων που, μέρα με τη μέρα, συνειδητοποιούν τίς δυνατότητές τους και τόν ρόλο που μπορούν νά παίξουν, υιοθετούν μορφές κινητοποίησης και δράσης σε ευρύτερα πλαίσια, εκδηλώνουν τη θέληση νά ολοκληρώσουν την άστικοποίηση του "Αργους και επιδιώκουν, παράλληλα, νά «δεθούν με τίς ιστορικές ρίζες τους» (που φυσικά δέν βρίσκονται μόνο στο άρχαίο "Αργος), άναζητώντας και νέες μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς.

Ιούλιος 1978

Υ.Γ. Στις δημοτικές εκλογές "Αργους παρουσάσθηκαν έξι συνδυασμοί στόν πρώτο γύρο. Οι πιό φανατικοί «κατεδαφιστές» ήταν ό δήμαρχος Δ. Μπόννης και ό εκδότης του "Αργειακού Βήματος Γ. Θωμόπουλος που ήρθε τέταρτος. Στόν δεύτερο γύρο υποψήφιοι ήταν ό Δ. Μπόννης και ό Γ. Πειρούνης που δέν έθεσε προεκλογικά θέμα κατεδάφισης των Στρατώνων. Δήμαρχος εκλέχθηκε στις 22 Οκτωβρίου ό Γ. Πειρούνης, συγκεντρώνοντας τό 62% περίπου των ψήφων.

Στις 7 Νοεμβρίου συζητήθηκε στο Συμβούλιο της Έπικρατείας ή αίτηση άκύρωσης του Δήμου "Αργους, με παρεμβαίνοντες υπέρ της απόφασης του Υπουργείου την «Ομάδα των 56» Άργείων και τό Τεχνικό Έπιμελητήριο. Η απόφαση (άρ. 3584/78) άνακοινώθηκε στις 12 Δεκεμβρίου. Σύμφωνα με αυτή ή προσφυγή του Δήμου "Αργους άπορρίφθηκε, ή αίτιολογία της απόφασης του Υπουργείου χαρακτηρίστηκε «νόμιμος και έπαρκής», ενώ έπιβεβαιώθηκε ότι τό κτίριο κτίστηκε τό

1829 και ότι συνδέεται με το νεοκλασικό "Άργος".

Τέλος, τον Μάρτιο παραδόθηκαν στο Υπουργείο Πολιτισμού τα όριστικά σχέδια για τη διαμόρφωση των εξωτερικών και εσωτερικών χώρων του πολιτιστικού κέντρου από την επιτροπή αρχιτεκτόνων.

Μάρτιος 1979

Σημειώσεις

1. "Αρχολόγικόν Ἡμερολόγιον, 1910, σ. 71-73. Στόν ἴδιο τόμο βλ. καί Ν. Σ. Γκινόπουλος, «Τό "Άργος", ὅπου καί συγκεκριμένη ἀναφορά στόν «κολλοσιαίο καποδιστριακό στρατών», σ. 28. Βλ. ἐπίσης, γιά τούς Στρατώνες καί τήν ἀρχική κατασκευή τούς: Ι.Ε. Ζεγκίνης, *Τό "Άργος" διά μέσου τῶν αἰώνων*, Ι.Ε. Ζεγκίνης, «Τά σχολεῖα τοῦ "Άργους" ἀπό τό 1453 καί ἐντεύθεν», *Άσπίς τοῦ "Άργους"*, 30.11.1952· Τ. Τσακόπουλος, *Άσπίς τοῦ "Άργους"*, 5.11.1939, 27.8.1950, 30.11.1952, 1.11.1953, 29.5.1960 καί 5.6.1960, *Σῆμα τῆς "Αρχολίδος"*, 21.2.1960 καί *Τό Σύνταγμα*, 7 καί 14.8.1966· καί Μ.Γ. Λαμπρινίδης, *Ναυπλία*, 1898. Τέλος, θά πρέπει νά ἀναφερθεῖ ἕνα περίεργο ἄρθρο τοῦ δικηγόρου καί ἱστοριοδίφῃ Ι.Α. Μελετόπουλου στό *Βωμοί*, ἀρ. 41 (Ἰαν.-Φεβρ. 1978). Στό ἄρθρο-σημείωμα, ἀφού, χωρίς τήν παραμικρή μνεία πηγῶν καί ἀναμινγνόντας φωτογραφίες, γεγονότα καί ἀνακριβείς τονίζεται ὅτι «τό κτίριον ἔχει ὑποστεί καί καίρου ὅσας μεταβολάς, ἐπισκευάς καί προσθήκας, ὥστε νά μὴ ἐνθυμίζει τίποτε ἀπό τό ἀρχικόν σχέδιόν», συμπραίνεται ὅτι «ὡς ἔχει σήμερον, ἡ ἐξαφάνισίς του ὄχι μόνο δέν θά ζημιώσει ἀλλά καί ἐνδεύκνται».

2. Κρήνη μέ παρόμοια ἐμφάνιση βρίσκεται σέ μικρό κήπο κοντά στοὺς Στρατώνες, ὁ ὁποῖος ἀνῆκει στήν ἔκταση πού ἐκπονήθηκε ἀπό τό ΤΕΘΑ. Πιθανότατα πρόκειται γιά τήν ἴδια κρήνη. Σύμφωνα μέ πληροφορίες παλαιῶν Ἀργείων, βρισκόταν στό κέντρο τῆς ἐσωτερικῆς πλατείας τῶν Στρατῶνων, κοντά στό κεντρικό πηγάδι.

3. Οἱ διαστάσεις πού δίνει ὁ Βαρδουνιώτης συμπίπτουν μέ ἐκείνες πού βρῆκε ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Κ. Κολοκοτσᾶς, στίς 14.4.1978 (μέ διαφορά 2 ἐκ., ὅσο τό στρῶμα μεταγενέστερων σοβάδων).

4. Δημοσιεύτηκαν ἀπό τόν Σ. Λάμπρο στό *Δελτίο τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* (τ.Ε.), ἀρ. 18, Ἰουλίου 1897. Ἐκφράζω καί ἀπό ἐδῶ τίς εὐχαριστίες μου στήν ἐρευνήτρια Κ. Καλλιῖτα γιά τήν ἐντόπιση τοῦ κειμένου καί τῆ μετάφρασή του.

5. Piquetville, *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie*, Παρίσι 1805· Galt, *Letters from the Levant*, Λονδίνο 1813· Pecchio, *Tableau de la Grèce en 1825 - Récit des voyages de M.J. Emerson et du Comte Pecchio* (μετάφραση ἀπό τά ἀγγλικά), Παρίσι 1826.

6. *Op. cit.*, σ. 70-71 καί 73.

7. Δ.Ε. Μουστάκας, «"Άργος", *Μεγάλη Ἑλληνική Ἑγκυκλοπαίδεια Πυρσό*, 1928. Βλ. καί ἀνακοίνωση Σ. Κουγέα στά πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τ. 9, 1934 καί Α. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, τ. 3, 1870, βιογραφία Ι. Βαρβάκη.

8. Σύμφωνα μέ πρόχειρες ἐκτιμήσεις ἀρχιτεκτόνων πού ἀποχολοῦνται μέ τό κτίριο, ὑπάρχουν καί σήμερα στοιχεῖα (ὅπως ἡ καμάρια πού φαίνεται στήν εἰκ. 9), τά ὁποῖα μποροῦν νά εἶναι ἐνετικά. Οἱ παραπάνω ἐκτιμήσεις θά πάρουν ὀριστικό χαρακτήρα μόνο μετά τόν καθαρισμό τῶν τοίχων τοῦ κτιρίου ἀπό τούς παλιούς σοβάδες.

9. Ἄν πιστέψουμε τήν ἀφήγηση τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Pellion, φαίνεται πῶς μία πρώτη ἀνοικοδόμησις τοῦ κτιρίου δέν πρόλαβε νά τελειώσει καί κατέρρευσε ἀπό κακή κατασκευή καί γιατί ἀφηνόταν «σέ ἀραξία, στό Ναύπλιο, ἕνας λοχαγός τοῦ μηχανικοῦ (δηλαδή ὁ λοχαγός Garnot), πού τοῦ εἶχε στείλει (τοῦ Καποδιστρια) ἡ γαλλική κυβέρνηση». Κατά τόν Pellion, τό κτίριο ξανακτίστηκε μέ καινούρια ἔξοδα. *La Grèce des Capodistrias pendant l'occupation française de 1828-1834*, Παρίσι 1855· τό βιβλίο τοῦ Pellion, εἶναι φανατικό ἀντικαποδιστριακό καί ὑμνητικό τῆς Ἀρχαίας Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ὅπου δα τήν ἐποχή ἐκείνη, πράγμα πού δημιουργεῖ

πολλά ἐρωτηματικά γιά τήν ἀξιοπιστία του.

10. Βλ. Ι. Καραβίας, «Λάμπρος Ζαβός», *Ἡμερολόγιον Ἰθάκης*, τ. γ', 1930. Βλ. ἐπίσης «Ζαβός», *Νεώτερον Ἑγκυκλοπαίδεικόν Λεξικόν Ἠλίου*, τ. 8ος· *Κατάλογος τῆς ἐκθέσεως τοῦ ΤΕΕ* γιά τό ἔργο τῶν πρώτων Ἑλλήνων τεχνικῶν ἐπιστημόνων περίοδοι ἀπελευθερώσεως (Ἀθήνα, Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1973)· *Λεύκωμα τοῦ ΤΕΕ* μέ τό ἴδιο θέμα, Ἀθήνα, 1976, καί «πολεοδομία καί ἀρχιτεκτονική», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. ΙΓ', Ἀθήνα: Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, 1977, σ. 515 κ.π. Ἡ προσωπογραφία τοῦ Λ. Ζαβού δημοσιεύτηκε καί στήν πανηγυρική ἐκδοσις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιά τά 150 χρόνια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας (Ἀθήνα, 1964, σ. 127). Κατά τήν ὁθωνική περίοδο, ὁ Λ. Ζαβός διορίζεται, στήν ἀρχή, Ἐπαρχος Μεσολογγίου (βλ. *Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως*, σ. 146-147 τοῦ 1833 καί Ἀθηνά, 29.5.1833).

11. Βλ. Μ. Λαμπρινίδης, *op. cit.*

12. Ὁλόκληρη ἡ ἀναφορά τοῦ Heideck δημοσιεύεται ἀπό τόν Μ. Λαμπρινίδη, *op. cit.* Ἡ πληροφορία γιά τήν κατασκευή τῶν Στρατῶνων ἀναδημοσιεύεται καί ἀπό τόν Ι. Ζεγκίνη. Τό κτίριο καί ἡ ἀκριβὴς θέση τῶν Στρατῶνων φαίνονται στό καποδιστριακό σχέδιο τῆς πόλεως τοῦ Ἀργους, πού ἔγινε στίς ἀρχές τοῦ 1831 ἀπό τόν R. de Borroczyn· τό πρωτότυπό του βρίσκεται στό Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων.

13. Ὁ λόγος τοῦ δημοσιεύτηκε στή *Γενική Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος*, ἔτος Δ', ἀρ. 49, 13.7.1829.

14. Βλ. *Γενική Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος*, 11.9.1829 (ἀρ. ἀποφ. 13717).

15. Στή *Γενική Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος* ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀπό τά ὁποῖα εὐκόλα συνάγεται ὅτι, ἀπό τίς ἀρχές Μαΐου 1829, εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἱππικό στό "Άργος καί, ἐπομένως, ἡ κατασκευή τοῦ κτιρίου τῶν Στρατῶνων εἶχε τελειώσει. Βλ. ἐνδεικτικά τά φύλλα ἀρ. 33 («περίληψις γράμματος ἐξ Ἀργους», 13.4.1829), ἀρ. 47 («ἐγχωρίσι εἰδησεις ἐξ Ἀργους», 2.7.1829) καί ἀρ. 49 («ἐσωτερικά, ἐξ Ἀργους» 11.7.1829).

16. Βλ. Δ. Βαρδουνιώτης, *Δαναός*, 4, 11, 18, 25.2. καί 3.3.1896, καθώς καί Μ.Γ. Λαμπρινίδης, *Άρχολογικόν Ἡμερολόγιον*, 1910, σ. 32-44.

17. Βλ. Τ. Τσακόπουλος, *Σῆμα καί Τό Σύνταγμα*, *op. cit.*

18. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τίς μαρτυρίες τῶν ἐξῆς: Sir Grenville Temple, *Travels in Greece and Turkey*, Λονδίνο 1843 (ἡ μαρτυρία του γιά τούς Στρατώνες ἀνάγεται στό 1834)· von Tietz, *Erinnerungen-Skizzen aus Russland*, Κόμπουργκ-Λειψία 1836· Cammerer, *Historische-Statistische-Topographische Beschreibung*, Κέμπτεν 1834· E.R. Friedrichstal, *Reise in den südlichen Theilen von neue Griechenland*, Λειψία 1838 (ὁ Friedrichstal ἀναφέρει ὅτι, στήν ἐξωτερική πλευρά μιᾶς ἀπό τίς κλίμακες τῆς αὐλῆς τῶν Στρατῶνων, εἶδε ἐντοιχισμένη μία πέτρα, ὅπου ἦταν εὐανάγνωστα ἐγχάρακτα ὀνόματα πολλῶν Ἀργείων)· J.A. Mayer, *Auszug aus meinem Tagebuch*, 1838· C.A. Brandis, *Mitteilungen aus Griechenland*, Λειψία 1842· W. Knight, *Oriental Outlines*, Λονδίνο 1839 (γιά ταξίδι πού ἔκανε τό 1838· ὁ Knight δίνει ἀκριβέστατη περιγραφή τῶν Στρατῶνων, πού ἐπιβεβαιώνει τά παρατιθέμενα στό κείμενο στοιχεῖα, στίς σ. 23-26 τοῦ βιβλίου του· μνημονεύει, ἐπίσης, τό καποδιστριακό νοσοκομεῖο τῶν Στρατῶνων, πού τό 1838 ἦταν, πιά, τό σπῆτι τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη καί, σήμερα - μέ τό ὄνομα «Καλλέργειο» - ἀποτελεῖ πτέρυγα τοῦ Μουσείου Ἀργους)· L. Ross, *Wanderungen in Griechenland*, Χάλλε 1851 (ἡ μαρτυρία τοῦ Ross ἀναφέρεται σέ ἐπίσκεψή του στό "Άργος" τό 1840)· F.G. Welcker, *Tagebuch einer Griechischen Reise*, Βερολῖνο 1865 (ἐπίσκεψη τοῦ Welcker ἔγινε στίς ἀρχές τοῦ 1842 καί ὁ ἴδιος σημειώνει: «τό τετραπλευροῦ κτίριο τῶν στρατῶνων τοῦ ἱππικοῦ εἶναι ἀκόμα τό πιό ὁμορφοῦ κτίριο τοῦ Ἀργους»)· F. Aldenhoven, *Itineraire descriptif de l'Attique et du Peloponèse*, Ἀθήνα 1841· Th. du Moncel, *Excursion par terre d'Athènes à Nauplie*, Παρίσι 1845· J.A. Buchon, *La Grèce continentale et la Morée*, Παρίσι 1843.

19. Βλ. *Ἡμερολόγιον Ἑλλάδος*, ἔτος Δ', ἀρ. 49, 13.7.1829. *Φάκελλος Σχεδίου Πόλεως Ἀργους*. Ἐγγραφο τοῦ Ὑπουργείου

Στρατιωτικῶν, 25.4.1845.

20. Βλ. Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, *Φάκελλος*, *op. cit.*, ἔγγραφο μέ ἡμερομηνίες 30.12.1857 (ὅπου γίνεται μνεία τοῦ κτιρίου τοῦ «πρῶτον στρατῶνος τοῦ ἱππικοῦ») καί 28.7.1860 τοῦ Δημάρχου Ἀργείων (ὅπου σημειώνεται: «ὅτε ὑπῆρχε τό ἱππικόν ἐνταῦθα, ἦτοι κατά τό ἔτος 1849»).

21. Βλ. ἀκριβὴ περιγραφή, *Δαναός*, 1.7.1897.

22. Τό πρόβλημα τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως ἀποτελεῖ χρόνια πληγή τοῦ Ἀργους καί πολεοδομικό παράδοξο· ἡ πόλη ἀπέκτησε ἀπό τίς πρώτες (1831) σχέδιο πού, ὁμως, οὐδέποτε ἐφαρμόστηκε στίς βασικές γραμμές του, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθεῖ τραγελαφική κατάσταση. Βλ. Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἰδιαίτερα καί πολύ ἐνδεικτικά *Φάκελλος*, *op. cit.*, ἔγγραφο μέ ἡμερομηνίες 30.6./12.7.1835 (ἀναφορά, στά γαλλικά, πρὸς τό Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν μέ σαφή ἀνάλυση τῆς κατάστασης πού εἶχε ἤδη δημιουργηθεῖ), 8.8.1869 (ἀναφορά τοῦ Νομαρχοῦντος Ἀργολίδος) καί 10.4.1869. Γιά τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, πολύ παραστατικό τό ἄρθρο «Τό σχέδιον πόλεως», *Άργος*, 23.8.1912 (βλ. καί σχόλιο στήν ἴδια ἐφημερίδα, 4.4.1913). Νέο σχέδιο συντάχθηκε τό 1951 ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Γ. Βαλάτα, ἀπορρίφθηκε, ὁμως, ἀπό τό Δημοτικό Συμβούλιο σάν «ἀνεδαφικό καί ἀνεφάρμοστο», ἐπειδὴ ἔθιγε ἰδιωτικά συμφέροντα. Νέο «σχέδιο» ἔγινε τό 1971, μετά ὁμως ἀπὸ ἐγκρίσεις, μετατροπές καί ἐπανεγκρίσεις, ἀπορρίφθηκε, τελικά, ἀπό τό σύνολο τῶν δημοτικῶν συμβούλων, στίς 3.7.1978.

23. Βλ. διαταγή τῆς 19.5.1933/ἀρ. 4839 τοῦ στρατηγοῦ Δ. Πετρίδη (*Άσπίς*, 21.5.1933) καί διαταγή τῆς 15.11.1933 τοῦ ἴδιου στρατηγοῦ (*Άσπίς*, 19.11.1933 καί *Άργειακά Νέα*, 1.12.1933).

24. Βλ. δήλωση τοῦ Γ. Ζερβοῦ στήν Ἀναγέννηση, 28.1.1978, καθώς καί ἄρθρο του στό *Άργειακόν Βῆμα*, 9.4.1978, ὅπου δίνει λεπτομερεσιᾶς στοιχεῖα γιά τίς ἐπισκευές τοῦ 1936.

25. Σύνκρινε, ἄλλωστε, φωτογραφίες πρὶν ἀπὸ τό 1936 καί φωτογραφίες τοῦ 1977-1978.

26. Βλ. Τ. Τσακόπουλος, *Σῆμα καί Τό Σύνταγμα*, *op. cit.* (τό παρατιθέμενο ἀπόσπασμα εἶναι ἀπὸ τό ἄρθρο τῆς 14.8.1966 στό *Σύνταγμα*).

27. Βλ. Α. Χριστόπουλος-Φοῖβος, *Οἱ Ἱταλογενεμένοι στήν Ἀρχολίδα*, ἐκδοσις ἐφημερίδας *Τό Σύνταγμα*, Ναύπλιο 1946.

28. *Άσπίς*, κύριο ἄρθρο, 23.9.1951. Θά πρέπει νά ἀναφέρουμε, ἐπίσης, ὅτι *μέσα* στίς αἰθούσες τῶν Στρατῶνων δίνονταν, μέχρι πρόσφατα, δεξιώσεις ἀπὸ τούς στρατιωτικούς διοικητές (περιγραφές βλ. στίς τοπικές ἐφημερίδες *Άσπίς* καί *Άργειακόν Βῆμα* τῶν ἐτῶν 1955, 1956, 1958, 1966 καί 1967).

29. Σύμφωνα μέ τό ἐπίσημο ἀπόσπασμα τῶν πρακτικῶν, τό Δημοτικό Συμβούλιο καί ὁ Δήμαρχος ἀποφασίζουν τήν κατεδάφιση τῶν «παλαιῶν κτισμάτων τῶν στρατῶνων Ἀργους» καί προσθέτουν: «θά πρέπει, ὡς πρώτη μας ἐνέργεια, νά κατεδαφίσουμε τά παλαιὰ κτίρια τῶν στρατῶνων, ὥστε ἐν συνεχείᾳ νά μπορέσουμε νά προγραμματίσουμε καί νά ἐκτελέσουμε διάφορα ἔργα... Τό Δημοτικόν Συμβούλιον, ὁμοφώνως ἀποφασίζει: α) τήν κατεδάφιση τῶν παλαιῶν κτισμάτων τῶν στρατῶνων Ἀργους, διά τήν ἐν συνεχείᾳ ἀξιοποίησιν τῶν χώρων τῶν στρατῶνων, διαμορφούμενου τοῦτου (sic) εἰς χώρον πρασίνου, δημοθυγρίας πάρκου κλπ., β) ἀναθετεῖ εἰς τόν κ. Δήμαρχον διά τῆς περαιτέρω ἐνεργείας, ἥτοι συνταξίν τῆς σχετικῆς μελέτης κατεδαφίσεως, ἐξασφάλισιν τῶν οικονομικῶν προϋποθέσεων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δλης δαπάνης κλπ. ἐνεργείας» (sic), (ἀπόφασις 48/1977).

30. Ι. Μηνναῖος, «4. Στρατώνες καί πλατεῖα. Τό θέμα εἶναι γνωστό, γκρέμισμα τῶν παλαιῶν Στρατῶνων. Καί ἐπρόκειτο τήν ἐξέταση μιᾶς οικονομικώτερης λύσεως πού προσφέρεται γιά εξέταση. Ἀκόμη δέ καί τόν ἐξωραϊσμό τῆς μεγάλῃς πλατείας πού θά προσφέρει, μέ ἀνάληψη ἀπὸ τόν ΕΟΤ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σχεδιάσεως τῆς (τό ἔκανα στό Πόρτο Χέλι), ἴσως δέ καί τῆς χρηματοδοτήσεως γιά τήν κατασκευή τῆς. Γιατί ὄχι; Εἶναι μία ἀποψή μου αὐτῇ, τῆς δημιουργίας δηλαδὴ τῆς ὠραιότερης ἴσως ἐπαρχικῆς πλα-

τείας, με προφανείς τις γενικότερες επιπτώσεις στην πόλη: αισθητικές, κοινωνικές, τουριστικές, οικονομικές. Και έρωτώ: δέν πρέπει να έχω μία ανταπόκριση στη σκέψη μου και την προκείμενη διάθεσή μου;» *Ἀργειακόν Βῆμα*, 17.4.1977. Ὁ Ι. Μηναιός, πρόεδρος βουλευτῆς τῆς «Νέας Δημοκρατίας» στίς ἐκλογές τοῦ 1974, ἦρθε, μέ μεγάλη διαφορά, δεύτερος στίς ἐκλογές τοῦ 1977. Πάντως, θά πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι κανένα πολιτικό κόμμα δέν πήρε ἐπίσημη θέση στό θέμα τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια (ἐννοεῖται ὅταν κομματικός ὁργανισμός, γιατί ἡ θέση τῆς Κυβέρνησης εἶναι δεδομένη, μετά τίς ἐνέργειες τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ καί τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης). Ἀνεπίσημα, ὅμως, ὅλα τά κόμματα ἔχουν πάρει θέση ὑπέρ τῆς διατήρησης τῶν Στρατῶνων, καί τοῦτο μέ ποικίλες παρεμβάσεις. Βρισκόμαστε, ἔτσι, ἐμπρός στό περίεργο φαινόμενο τῆς «ἀποχής» τῶν κομμάτων σέ ἕνα τόσο ζωτικό τοπικό θέμα καί τῆς «διακριτικῆς» ὁμοφωνίας τους ἀπέναντι σέ αὐτό.

31. Ἀναγέννηση, 18.5.1977.

32. Ἀργολική Φωνή, 26.6.1977. Λίγες μέρες ἀργότερα (10.7.1977), ὁ Η. Οἰκονομόπουλος, βουλευτῆς τῆς «Νέας Δημοκρατίας», σέ ἐπιστολή του πού δημοσιεύθηκε στήν ἴδια στήλη τῆς ἴδιας ἐφημερίδας, βεβαιώνει ὅτι ζητήθηκε ἀπό τόν Ὑπουργό Ἐθνικῆς Ἀμύνης νά διαθέσει μηχανήματα καί τεχνικό προσωπικό γιά τήν κατεδάφιση τῶν Στρατῶνων, ὅτι ὁ Ὑπουργός δέχτηκε καί ὅτι καταβάλλονται ἐνέργειες νά βρεθοῦν, γιά τόν Δῆμο Ἀργούς, τά χρήματα γιά τή διαπάνη τῆς κατεδάφισης. Καί ὁ βουλευτής πρόσθετε: «Ὡς Ἀργεῖοι πολῖτου καί μόνον, ἡ γνώμη μου εἶναι νά γίνη πάρο καί εἰς ἐν τμήμα νά κατασκευασθῇ τό Διοικητήριον». Ὁ Η. Οἰκονομόπουλος ἀπέτυχε στίς ἐκλογές τοῦ 1977. Ὡς πρός τόν Ὑπουργό Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ὅταν ἄρχισε ἡ «μάχη τῶν Στρατῶνων» καί ἐνημερώθηκε σχετικά, πήρε σαφῆ θέση ὑπέρ τῆς διατήρησης τοῦ κτιρίου καί μέ ἐπιστολή του τῆς 18.1.1978 πρός τόν Ὑπουργό Πολιτισμοῦ ἐπέμενε στήν ἀνάγκη νά διατηρηθοῦν οἱ Στρατῶνες.

33. Ἀργειακόν Βῆμα, 4 καί 11.9.1977. Φεῖδων, 11.9.1977.

34. Β. Δωροβίνης, Ἀργειακόν Βῆμα, 18.9.1977.

35. Κ. Μακρῆς, Ἀναγέννηση, 22.9.1977.

36. Τήν ἡμέρα τῆς σύσκεψης δημοσιεύτηκε στήν *Καθημερινή* φωτογραφία τῶν Στρατῶνων, κάτω ἀπό τόν τίτλο «Εἰπείον. Ὅχι στήν κατεδάφιση τῆς ἱστορίας μας», καί μαχητικό σχόλιο γιά τή διάσωση τοῦ κτιρίου καί τή μετατροπή του σέ πνευματικό κέντρο. Τό ἄρθρο αὐτό ἀπέτελεσε καί τήν ἀπαρχή τῆς κινητοποίησης ὁλόκληρου τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος, ἀνεξάρτητα ἀπό πολιτικές τοποθετήσεις, πήρε στό σύνολό του σαφῆ θέση νά διατηρηθοῦν οἱ Στρατῶνες. Ὡς τά μέσα Ἰουλίου 1978 εἶχαν δημοσιευτεῖ στόν ἀθηναϊκό ἡμερήσιο καί ἐβδομαδιαῖο τύπο 74 ἄρθρα γιά τούς Στρατῶνες, ἀπό τά ὁποῖα ὁρισμένα ἦταν κύρια (*Καθημερινή*) ἢ βασικά (*Αὔγη*, *Ἐλεύθερος Κόσμος*, *Ἐλευθεροτυπία*, *Τά Νέα*).

37. Ἀναγέννηση, 8.10.1977.

38. Βλ. ἄρθρο «Παρατηρητή» στήν *Αὔγη*, 15.1.1978 (ὅπου καί μεγάλα ἀποσπάσματα ἀπό τό ὑπόμνημα) καί ὁλόκληρο τό κείμενο τοῦ ὑπομνήματος στήν ἐφημερίδα *Φεῖδων*, 26.2.1978.

39. Ἐγγραφο τῆς προέδρου τοῦ Ι. Παπαντωνίου καί τοῦ διευθυντῆ τοῦ Στ. Παπαδόπουλου στάλθηκε στίς 3.1.1978 πρός τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ. Στίς ἀρχές Ἰανουαρίου εἶχαν, ἐπίσης, ὑπογράψῃ δήλωση συμπαράστασης πρός τήν προσπάθεια τῶν κατοίκων τοῦ Ἀργούς καί πολλοί κάτοικοι τοῦ Ναυπλίου.

40. Γιά τό ἐπεισόδιο πού δημιουργήθηκαν βλ. ἄρθρο Β. Δωροβίνης στήν *Ἀναγέννηση* τῆς 14.1.1978. σέ ἄρθρο του στό *Ἀργειακόν Βῆμα* τῆς 8.1.1978 δίνονται βασικά ἱστορικά στοιχεία γιά τό κτίριο καί καταγγέλλονται «κινήσεις» ἰδιωτικῶν συμφερόντων γιά τήν κατεδάφιση του. Στήν *Ἀναγέννηση* τῆς 3.5.1978 βλ. ἀποκάλυψη

τηλεγραφήματος προσυπογραμμένου καί ἀπό μετόχους οἰκοδομικῶν ἐταιρειῶν.

41. Ἀναγέννηση, 10.3.1978 καί Ἀργειακόν Βῆμα, 26.2.1978.

42. *Φεῖδων*, 26.2.1978. Ἡ ἀπόφαση προκάλεσε γενικότερη ἀντίδραση στόν ἀθηναϊκό τύπο (8-11.3.1978), ἀλλά καί στόν πνευματικό κόσμο. Στίς ἀρχές Μαρτίου σχηματίζεται μιά «Πανελλήνια Ἐπιτροπή Διασώσεως καί Ἀξιοποιήσεως τῶν Στρατῶνων Καποδίστρια» καί δημοσιεύει σχετική διακήρυξη στόν τύπο.

43. Ἀργειακόν Βῆμα, 26.2.1978 καί Ἀναγέννηση, 10.3.1978.

44. Σχετικές ἀνακοινώσεις δημοσιεύονται στό *Ἐνημερωτικό Δελτίο τοῦ ΤΕΕ*, ἀρ. 1002, 17.6.1978 καί ἀρ. 1003, 24.6.1978.

45. Ἡ Ἀναγέννηση στίς 15.4.1978 ἀνακοινώνει ὅτι γιά τό ἔργο τοῦ πνευματικοῦ κέντρου στοῦς Στρατῶνες Καποδίστρια ἐγγράφονται 20 ἑκ. δρχ. στόν προϋπολογισμό τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Ἡ εἰδηση δημοσιεύεται, λίγες μέρες μετά, καί στόν ἀθηναϊκό τύπο. Στήν Ἀναγέννηση (3.5.1978) δημοσιεύονται καί τά πρακτικά τῆς σύσκεψης.

46. Ὁ Δήμαρχος Δ. Μπόνης δηλώνει ὅτι «μέχρι τόν Ὀκτώβριο θά κατεδαφίσω τούς Στρατῶνες, εἴτε μέ νόμιμο εἴτε μέ παράνομο τρόπο» (βλ. κύριο ἄρθρο *Ἀργειακόν Βῆμα*, 11.6.1978). Ὁ ἀντιπολιτευόμενος τόν Δήμαρχο καί ὑποψήφιος δήμαρχος Γ. Θωμόπουλος ἀρχίζει, ἀμέσως μετά τή σύσκεψη, ἐμπρηστική ἀρθρογραφία, καταγγέλοντας τήν ἀνικανότητα τοῦ Δημάρχου νά γκρεμίσει τούς Στρατῶνες. Στίς 7 Μαΐου ὁ ἀθηναϊκός τύπος δημοσιεύει νέες δηλώσεις τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ γιά τό ἔργο τοῦ πνευματικοῦ κέντρου καί τήν προώθησή του, ἐνῶ τονίζει, γιά πρώτη φορά, ὅτι τό κτίριο εἶναι πολύ παλαιότερο ἀπό ὅσο ἀρχικά νομιζόταν.

47. 12.6.1978

Πρόσθετη σημείωση

Ἐντός ἀπό τίς βιβλιογραφικές πηγές πού παραθέτουμε στό τέλος τοῦ κειμένου, θά πρέπει νά σημειώσουμε, ἐδῶ, πώς κάναμε συστηματική ἀποδελτίωση ὅλων τῶν διαθέσιμων σέ διάφορες βιβλιοθήκες τοπικῶν ἐφημερίδων καί ἰδιαίτερα τῶν ἐξῆς:

- 1) "ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ" (1888-1905)
- 2) "ΔΑΝΑΟΣ" (1895-1901)
- 3) "ΑΡΓΟΣ" (1910-1915)
- 4) "ΔΑΝΑΪΣ" (1910-1914)
- 5) "ΑΣΠΙΣ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ" (1932-1941 καί 1949-1970)
- 6) "ΑΡΓΕΙΑΚΑ ΝΕΑ" (1933-1935)
- 7) "ΤΟ ΣΗΜΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ" (1958-1961)
- 8) "ΑΡΓΕΙΑΚΟΝ ΒΗΜΑ" (1960 μέχρι σήμερα)
- 9) "ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ" (1975 μέχρι σήμερα)
- 10) "ΦΕΙΔΩΝ" (γιά τήν περίοδο 1977-1978)

Σποραδική ἀποδελτίωση ἔγινε γιά τίς ἐφημερίδες τοῦ Ναυπλίου "Τό Σύνταγμα" καί "Ἀργολική Φωνή". Ἀποδελτίωθηκαν, ἐπίσης, συστηματικά 14 ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Μαΐου 1899, γιά τήν Πανελλήνια Γεωργοκτηνοτροφική Ἐνωση. Τέλος, ἀποδελτίωθηκε καί τό τοπικό περιοδικό τοῦ Ἀργούς "Ἡραῦα" (τεύχη Ι-33).